

Aktualijos

Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros 80-mečio sulaukus

Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros istorija prasideda 1940 m. rugsėjo 11 d. Katedros įkūrimas buvo nulemtas keleto veiksnių: istorinių įvykių, įvairių pertvarkų ir administracinių sprendimų. Pradėjus veiklą lietuviškajam Vilniaus universitetui, čia buvo perkeltas Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, veikęs Humanitarinių mokslų fakultetas. Būtent rugsėjo 11 d. tuometinė Lietuvos valdžia priėmė nutarimą įsteigti dvi naujas Vilniaus universiteto katedras: Lietuvių kalbos ir Lietuvių literatūros (Vi-liūnas 2002: 170–176). Toks sprendimas nepakeitė kalbininkų ir literatų tarpusavio santykių. Iki pat šiol kartu atliekami įvairūs tarpdalykiniai tyrimai, vykdomos studijų programos, rengiamos konferencijos, moksliniai seminarai. Todėl žvelgiant į katedrų istoriją vieno ar kito mokslininko priskyrimas kuriai nors katedrai dažnai būna labiau administracinis, o ne padikuotas mokslinių interesų ar tyrimų srities. Pavyzdžiui, profesoriaus Jurgio Lebedžio (ilgamečio Lietuvių literatūros katedros vedėjo) veikalai yra labai svarbūs ne tik literatams, bet ir kalbininkams.

1940 m. į naujai įkurtą Lietuvių kalbos katedrą dirbti buvo paskirti docentas Pranas Skardžius (katedros vedėju), vyr. asistentas Petras Jonikas, lektorius Andrius Ašmantas (LCVA, f. R-856, ap. 1, b. 323, l. 408). Tuo perversmų, suiručių, karo negandų laikotarpiu (nuo 1940 m. pradžios iki 1943 m. kovo 17 d., kai Vilniaus universitetas buvo uždarytas) Vilniaus universitete dirbo iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto perkelti mokslininkai. Visus pagrindinius kalbotyros kursus dėstė profesorai Pranas Skardžius ir Antanas Salys¹ (Zinkevičius 1992: 300, 306–307). Tai Kazimiero Būgos, Jono Jablonskio, Jurgio Gerulio mokiniai ir sekėjai, baigę studijas užsienyje, jau visą dešimtmetį kalbos mokslą ir praktiką plėtoję modernėjimo kryptimis, pasiekdami vis svaresnių rezultatų, žavėję savo darbštumu, erudicija, atsidavimu mokslui (Rosi-nas 2011: 43). Jiems talkino Andrius Ašmantas, Petras Jonikas, Jonas Kruopas ir kiti XX a. 4 deš. subrendę kalbininkai (Pupkis 2010: 73). Visiems teko atsižvelgti į nuolat kintančius ideologinius reikalavimus, susidurti su valdžios paskiriamais statybiniais, matyti, kaip atleidžiami valdžiai neįtikę dėstytojai.

Kitas Lietuvių kalbos katedros istorijos etapas prasidėjo po Antrojo pasaulinio ka-ro, kai didelė dalis inteligentijos pasitraukė iš Lietuvos. Vilniaus universiteto Lietuvių

¹ Lietuvių kalbos katedros vedėjas Pranas Skardžius dėstė lietuvių kalbos istorinę gramatiką, lietuvių kalbos istoriją, dialektologiją, žodžių darybą, lietuvių bendrinės kalbos gramatiką, akcentologiją, senąją prūsų kalbą, senąją slavų kalbą, lenkų kalbos istoriją, rusų kalbos istoriją ir kt. Lyginamojo indoeuro-piečių kalbų mokslo katedros vedėjas Antanas Salys dėstė lietuvių dialektologiją, fonetiką, leksikologiją, vardyną (onomastiką), bendrinės kalbos kultūrą, baltų kalbotyros įvadą, latvių kalbą, lyginamąją indoeu-ropiečių kalbų gramatiką, kalbotyros įvadą ir kai kuriuos kitus dalykus.

kalbos katedros vedėju 1944 m. paskiriamas Juozas Balčikonis, žymus profesorius, žodynininkas, vertėjas, kalbos normintojas, Jono Jablonskio idėjų tęsėjas, tiesus, principingas, nekenčęs melo ir pataikavimo žmogus (Goberienė, Pupkis 2006: 108). Sunkiais pokario laikais jam tenka rūpintis lituanistikos puoselėjimu, kokybiškų studijų užtikrinimu, meilės gimtajai kalbai skiepijimu, bendraminčių kalbininkų telkimu. Šaltose auditorijose studentai, klausydamiesi išskirtinių dėstytojų – Vinco Mykolaičio-Putino, Balio Sruogos, Aurelijos Rabačiauskaitės, Irenos Kostkevičiūtės, Meilės Lukšienės, Vandos Zaborskaitės, Jurgio Lebedžio, Juozo Balčikonio, Jano Otrębskio (Otrębski) – paskaitų, įgyja platų kultūrinį išprusimą. Tuo metu kalbotyros dalykus taip pat dėsto Jonas Kruopas, Elena Samaniūtė, Juozas Senkus, po metų kitų į katedrą dirbti ateina ir naujų dėstytojų – Juozas Iškauskas, Jurgis Dovydaitis, Julija Žukauskaitė, Kazys Ulvydas, Jonas Kabelka. Tačiau rimtam moksliniam darbui dėstytojų vis tiek labai trūksta, be to, vargina nuolatinė įvairių institucijų priežiūra, dėstytojams primetami kaltinimai dėl apolitiškumo ar netinkamų pažiūrų. Dėl politinių motyvų 1951 m. iš katedros buvo pašalinti Juozas Senkus ir Jonas Kruopas. Vos ne kas pusmetį skiriami vis kiti katedros vedėjai (1950 m. – Jonas Kruopas, 1951 m. – Juozas Balčikonis, tų pačių metų pabaigoje – Kazys Ulvydas, 1952 m. vedėjos pareigas eina Julija Žukauskaitė, vėl Kazys Ulvydas). Šiek tiek padėtis stabilizuojasi 1953 m. vedėju tapus Jonui Palioniui (jis katedrai vadovavo iki 1959 m.). Net ir pasibaigus stalinizmo laikotarpiui dėl ideologinių dalykų buvo persekiojami ir žlugdomi valdžiai neįtinkantys studentai ir dėstytojai. Ne vienam teko prisitaikyti prie oficialiosios nuomonės, ieškoti kompromisų, stengtis neužkliūti saugumo tarnyboms. Taip ir liko apgaubta paslapčių ir spėliojimų netikėta profesoriaus Jono Kazlausko mirtis.

Mokslo tyrimai pradeda stiprėti 1948 m. prie katedros įkūrus aspirantūrą. Pagyvėja mokslinės diskusijos, pradedamos leisti mokslo knygos ir vadovėliai, per dešimtmetį vienas po kito filologijos mokslų kandidato disertacijas apgina jauni dėstytojai, būsimi žymūs mokslininkai, universiteto profesoriai: Jonas Palionis, Zigmas Zinkevičius, Vytautas Mažiulis, Adelė Laigonaitė, Juozas Pikčilingis, Vincas Urbutis, Jonas Kazlauskas (Palionis 2012: 72–73). Jauni dėstytojai, talentingi mokslininkai ir pedagogai įtraukdavo studentus į mokslinius ieškojimus, išvalgiai jiems paskirdavo tinkamą tyrimų kryptį, konsultuodavo, padėdavo, kartu rinkdavo ir analizuodavo kalbinę medžiagą, ugdė meilę mokslui ir gimtajai kalbai (Jakaitienė 2012: 118–164). Šie žmonės per kelis dešimtmečius užaugino ne vieną būsimų mokslininkų kartą. Buvusių studentų atmintyje įstrigusi mokslinio lietuvių kalbos būrelio veikla, Juozo Balčikonio organizuotos kelionės tirti retesnių tarmių, ekspedicijos, kuriose studentai atlikdavo praktiką, mokydamiesi rinkti ir analizuoti kalbinę medžiagą, pažintinės kultūrinės kelionės po Lietuvą ar net už jos ribų, domintis krašto istorija, bendraujant su sutiktais žmonėmis.

7 deš. pradžioje universitetą baigė išskirtinė talentingų, gabių, iniciatyvių lituanistų karta. Daugelis jų tapo žinomais visuomenės, kultūros veikėjais, žymiais mokytojais ir mokslininkais. Lietuvių kalbos katedroje pradėjo dirbti būsimieji profesoriai

Lietuvių kalbos katedros darbuotojai 1976–1977 m. (iš kairės pirmoje eilėje – Juozas Pikčilingis, Teodora Katilienė, Aldona Paulauskienė, Zigmas Zinkevičius, Julija Žukauskaitė, Adelė Laigonaitė, antroje eilėje – Vitas Labutis, Meilutė Ramonienė, Regina Venckutė, Irena Bilevičiūtė, neatpažinta moteris, Kazimieras Juozas Ambrasas, trečioje eilėje – Arnoldas Piročkinas, Jonas Palionis, Aldonas Pupkis, Aleksas Girdenis, Adomas Šoblinskas).

Aleksas Girdenis, Evalda Jakaitienė, docentas Aldonas Pupkis, vėliau Baltų filologijos katedroje profesorius Albertas Rosinas. Kartu su šiais mokslininkais petys petin darbavosi docentas Jonas Balkevičius, profesoriai Arnoldas Piročkinas, Aldona Paulauskienė. Daugelis iš jų išugdė po keliolika ar net keliasdešimt būsimųjų mokslininkų, kurie iki šiol produktyviai dirba įvairiuose Lietuvos universitetuose. Intensyviai buvo tęsiami dialektologijos ir kalbos istorijos tyrimai, pradėjo formuotis stipri baltistikos ir indoeuropeistikos mokykla, išsiplėtė mokslinių interesų erdvės, pradėta gilintis į tas lingvistikos sritis, kurios anksčiau buvo menkai tirtos ar visai nepaliestos. Daug nuveikta leidžiant lietuvių kalbos mokslo palikimą: Kazimiero Būgos, Jono Jablonskio, Kazimiero Jauniaus, Juozo Balčikonio raštus, rūpintasi moksliniu senųjų tekstų publikavimu (Zinkevičius 1994: 237). Aktyviau buvo pradėta rūpintis kalbos norminimu, tirti sinchroninės kalbotyros problemas, parašyta daug mokslinių darbų, straipsnių, vadovėlių, skirtų ne tik universiteto studentams, bet ir vidurinių mokyklų mokiniams. Vedėjai tuo laikotarpiu buvo Juozas Pikčilingis (1959–1968), Vytautas Mažiulis (1968–1973).

Lietuvių kalbos katedros darbuotojai 1995 m. (iš kairės pirmoje eilėje – Vitas Labutis, Danutė Tarvydaitė, Nijolė Linkevičienė, Evalda Jakaitienė, Jadvyga Kardelytė, Irena Smetonienė, antroje eilėje – Kęstutis Bredelis, Leokadija Maižiešytė, Regina Koženiauskienė, Aldona Paulauskienė, Antanas Smetona, Otilija Kuosienė, Egidijus Zaikauskas, Laimutis Laužikas).

8 deš. pradžioje katedroje pradeda dirbti profesorius Vitas Labutis, docentai Regina Venckutė, Adomas Šoblinskas, Kazimieras Juozas Ambrasas ir daugiau kitų dėstytojų. 1973 m. išaugusią ir sustiprėjusią Lietuvių kalbos katedrą buvo nuspręsta padalyti, dalį dėstytojų perkelti į naujai įkurtą Baltų filologijos katedrą, kurios vedėju tapo Vytautas Mažiulis. Lietuvių kalbos katedros vedėju paskiriamas Zigmas Zinkevičius, jis sėkmingai vadovavo katedrai iki 1988 m. Buvo padarytas tarsi švelnus profiliavimas: Lietuvių kalbos katedra ėmėsi kuruoti dabartinės kalbos disciplinas, Baltų filologijos katedra – istorinės kalbotyros dalykus. Tačiau tas padalijimas į dvi katedras buvo labai sąlygiškas, nes nemažai dėstytojų priklausydavo tai vienai, tai kitai katedrai. Tą patį galima pasakyti ir apie dar vieną padalijimą, kai 1990 m. įsikūrė nauja Praktinės lietuvių kalbos (vėliau pavadinta Lituanistinių studijų) katedra, kuriai buvo pavesta rūpintis lietuvių kaip negimtosios kalbos mokymu.

1976 m. universitetą baigia dar vienas išskirtinis lituanistų kursas, kuriame mokėsi daug žymių poetų, švietimo darbuotojų, žymių pedagogų ir mokslininkų. Universitete lieka dėstyti ir pirmtakų pradėtus darbus iki šiol sėkmingai tęsia profesoriai Meilutė Ramonienė, Bonifacas Stundžia, su jais drauge dirbo docentės Nijolė Linkevičienė, Regina Kliukienė ir kiti kolegos.

Mokslinis darbas sėkmingai buvo plėtojamas ir paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais. Katedroje pradeda dirbti profesorė Regina Koženiauskienė, docentai Arvydas Vidžiūnas, Bronius Dobrovolskis, asistentas Egidijus Zaikauskas. Prasidėjus 9 deš. pertvaroms, paskui Lietuvai atkūrus nepriklausomybę darbo sąlygos buvo permainingos ir sudėtingos. Atsivėrė naujos veiklos sritys, kai kurie dėstytojai pasuko į politiką, kiti į verslą, treči į žurnalistiką. Nuo 1988 m. katedrai vadovavo Evalda Jakaitienė, Aldona Paulauskienė, Regina Koženiauskienė, Antanas Smetona, Artūras Judžentis, Nijolė Linkevičienė, Vytautas Kardelis, šiuo metu vedėja – Vilma Zubaitienė. Katedros dėstytojai sėkmingai tęsia sinchroninius ir diachroninius lietuvių kalbos sistemos tyrimus, taip pat dalyvauja tarpdalykiniuose ir tarpkalbiniuose tyrimuose. Šiuo metu katedroje dirba XX a. pabaigoje studijas baigę ir dėstytojo kelią pasirinkę profesoriai Irena Smetonienė ir Vytautas Kardelis, docėntas Antanas Smetona, asistentas Audrius Valotka, lektoriai Kęstutis Bredelis ir Laimutis Laužikas. Darniai koja kojon žengia jaunieji, jau šio amžiaus, mokslininkai – docėntės Vilma Zubaitienė ir Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė, asistentai Erika Jasionytė-Mikučionienė, Marius Smetona ir Evaldas Švageris. Jau antrą dešimtmetį visiems talkina ir katedros reikalus tvarko administratorė Rūta Valantinaitė.

Per 80 Lietuvių kalbos katedros gyvavimo metų daugiau kaip šimtas joje dirbusių mokslininkų paskelbė tūkstančius mokslinių straipsnių, parengė šimtus būsimų mokslininkų ir mokytojų. Kai kurie mūsų mokslininkai tapo garsūs visame pasaulyje. Už sėkmingą mokslinį darbą profesoriai Zigmas Zinkevičius, Jonas Kazlauskas, Arnoldas Piročkinas, Aleksas Girdenis, Aldona Paulauskienė buvo apdovanoti Lietuvos valstybinėmis premijomis. Šiandien katedros gyvybingumą rodo kasmet parengiami dešimtys mokslinių straipsnių ir knygų, vadovėliai ir metodinės mokymo priemonės mokyklai, kasdienis kūrybiškas darbas su studentais, nuolatinis dalyvavimas sprendžiant įvairius švietimo ir kalbos politikos klausimus. Ir, be abejo, tikėjimas tuo, ką darai.

Literatūra

- Goberienė B., Pupkis A. 2006 [sud.]: *Dėk žodį prie žodžio – turėsi žodyną. Atsiminimai apie kalbininką Juozą Balčikonį*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Jakaitienė E. 2012: *Gyvenau... Ir dar noriu*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Palionis J. 2012: *Atsiminimų nuotrupos*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Pupkis A. 2010: *Andrius Ašmantas: gyvenimas ir kūryba*. Vilnius: Trys žvaigždutės.
- Rosinas A. 2011: *Pranas Skardžius. Gyvenimas ir darbai*. Sud. Eglė Žilinskaitė, Gražina Rosinienė. Vilniaus universiteto leidykla.
- Viliūnas G. 2002 [sud.]: *Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra 1940–2000*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Zinkevičius Z. 1992: *Lietuvių kalbos istorija*, t. V. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius Z. 1994: *Lietuvių kalbos istorija*, t. VI. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

KĘSTUTIS BREDELIS